

“ואת בדת ואת יפתח” - הכרונולוגיה של תקופת השופטים

א

בשמ"א י"ב נואם שמואל בפני העם בגלגל. בתחילת נאומו אומר שמואל: "ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי..." ("ב, ב).
מה היה גילו של שמואל בעת המלכת שאול?¹ יש לבדוק שני תאריכים הנוגעים לענייננו:

א. בספר שופטים מסופר על הדיאלוג שמנהל יפתח עם מלך בני עמון על השטחים בגלעד שכבשו בני ישראל בעלותם ממצרים:

בְּשֵׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֻשְׁבוֹן וּבְבִנְיָמִין וּבְעֵרְעוֹר וּבְבִנְיָמִין וּבְכָל הָעָרִים אֲשֶׁר עַל יַד אֲרָנוֹן
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
(שופטים י"א, כו).

הרי שחלפו 300 שנה מכיבוש ארצות סיחון עד לתקופת יפתח.
ב. במל"א ו', א כתוב:

וַיְהִי בְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשָׁנָה
הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ ז' הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְמִלְכָּה שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיְבִין הַבַּיִת לַה'.²

שלמה מתחיל בבניין בית המקדש 480 שנה לאחר יציאת בני ישראל ממצרים, דהיינו 440 שנה לאחר כיבוש ארצות סיחון בידי ישראל. על פי שני תאריכים אלו צריך

1. על פי חז"ל (תענית ה ע"ב) נפטר שמואל בגיל 52 והקב"ה הקפיק עליו זקנה, מכיוון ששמואל לא רצה לראות את התבטלות מעשי ידיו (המלכת שאול) בחייו. מכיוון שהגיעה שעתו של דוד למלוך לא נותרה ברירה אלא לגרום את מותו של שמואל, וכדי שלא ירננו הבריות אחריו שמת צעיר בגלל חטאיו קפצה עליו זקנה. מובן שדרשת חז"ל זו אינה באה לשקף את פשוטם של מקראות (מלבד אולי תאריך מותו של שמואל), אלא רעיונות נשגבים אחרים כשאר דרשות חז"ל. די בהוכחה הבאה שכך הם פני הדברים: הכתוב אומר ששמואל זקן, ולכן שם את בניו שופטים, וזאת לפני המלכת שאול וחטאו.

2. ישנן דעות הסוברות שמספרים אלו ודומיהם שייכים לטיפולוגיה ספרותית, ולא לכרונולוגיה בלבד. אין בדעתי להתייחס לדעות אלו כאן, מכיוון שגישות אלו יוצאות מנקודת מבט המנוגדת להשקפה המסורתית על פי הבנתו. לעומת זאת די ברור שיפתח נקט מספר עגול, ואין הכוונה ל-300 שנה במדויק. כמבוא למבוכה הרבה השוררת בנוגע לכרונולוגיה של תקופת השופטים עיין אנציקלופדיה מקראית, ערך כרונולוגיה, ג.

לומר שמתקופת יפתח ועד תחילת מלכות שלמה עברו 140 שנה. הייתכן שבפרק זמן כה קצר נעשו דברים כה רבים?
להלן נביא את סדרי הזמנים מתקופת יפתח כפי שמשמע מפשט הפסוקים:

- יפתח שפט את ישראל 6 שנים (שופטים י"ב, ז).
- אבצן מבית לחם שפט את ישראל 7 שנים (שם, ט).
- אלון הזבולוני שפט את ישראל 10 שנים (שם, יא).
- עבדון בן הלל שפט את ישראל 8 שנים (שם, יד).
- שמשון שפט את ישראל 20 שנה (שופטים ט"ז, לא).
- עלי שפט את ישראל 40 שנה (שמ"א ד', יח).
- שמואל שפט את ישראל, אך לא נרשם בתנ"ך כמה זמן.³
- שאול מלך שנתיים (שמ"א י"ג, א).⁴
- דוד מלך 40 שנה (מל"א ב', יא).

אם נחבר את כל השנים (מלבד שנותיו של שמואל), נגיע ל-133. לפי חישוב זה יצא ששמואל שפט את ישראל 7 שנים בלבד.

ידוע לנו מתחילת ספר שמואל ששמואל נולד בימי שפיטתו של עלי, ולכן אפילו נאמר שעלי בירך את חנה ביום שהחל לשפוט את ישראל, גילו של שמואל לא יעלה על 47 שנה ביום המלכת שאול. האם זוהי שיבה?

בשמ"א מתוארת החזרת ארון ה' שנלקח בשבי פלשתים לישראל. בפרק ז' מתואר כינוס ישראל במצפה שערך שמואל הנביא, ומלחמה בפלשתים שבה הכו ישראל את פלשתים מכה ניצחת. בין שני החלקים הללו מקשרים ארבעה פסוקים:

וַיְבֹאוּ אַנְשֵׁי קְרִיַת יַעֲרִים וַיַּעֲלוּ אֶת אָרוֹן ה' וַיָּבֵאוּ אֹתוֹ אֶל בֵּית אַבְיָנָדָב בְּגִבְעָה וְאֵת אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְשׁוֹ לְשֹׁמֵר אֶת אָרוֹן ה'. וַיְהִי מִיּוֹם שֶׁבַת הָאָרוֹן בְּקְרִיַת יַעֲרִים וַיָּרְבוּ הַיָּמִים וַיְהִיו עֹשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנְהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי ה'. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם בְּכָל לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל ה' הֲסִירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר מִתּוֹכְכֶם וְהַעֲשִׂיתֶם וְהִכִּינוּ לְבַבְכֶם אֶל ה' וְעַבְדְּתֶם לְבָדוֹ וַיִּצַל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים. וַיִּסְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַבְּעָלִים וְאֵת הָעֲשֻׁתֹת וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' לְבָדוֹ (שמ"א ז', א-ד).

כמה זמן חלף מהבאת ארון ה' לקריית יערים, ועד לכינוס במצפה?

פשט הפסוקים מורה שהכינוס במצפה היה לאחר עשרים שנה מיום הבאת ארון ה' לקריית יערים, אך אם נסביר כך, יצא ששמואל שפט לפחות עשרים שנה, וכיצד יסתדר הדבר עם החשבון שלעיל? יתרה מזו, לאחר המלחמה בפלשתים כתוב כך:

3. משמ"א ח' משמע ששמואל שם אחריו את בניו כשופטים, אולם מספר שנותיהם כשופטים לא נרשם, ולכן נתייחס לתקופת שפיטתם כחלק מתקופתו של שמואל.
4. בהמשך נתייחס גם לדעות הסוברות כי מלכות שאול ארכה יותר משנתיים.

"ואת בדין ואת יפתח" - הכרונולוגיה של תקופת השופטים

וַיִּכְנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא יָסְפוּ עוֹד לָבוֹא בְּגִבּוֹל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד ה' בַּפְּלִשְׁתִּים כָּל יְמֵי שְׁמוּאֵל. וַתִּשְׁבְּנָה הָעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ פְּלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעַקְרוֹן וְעַד גֵּת וְאֵת גְּבוּלֵן הַצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וַיְהִי שְׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הָאֲמֹרִי. וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי חַיָּו. וְהִלֵּךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְהִגְלִיל וְהַמְצַפָּה וְשֹׁפֵט אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה. וַתִּשְׁבְּתוּ הָרַמְתָּה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שֹׁפֵט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיְבִן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' (פס' יג-ז).

ובתחילת פרק ח' כתוב: "ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שופטים לישראל". מהפסוקים עולה ששמואל שפט את ישראל שנים רבות לאחר המלחמה באבן העזר (עד שהזדקן), וכן יש להוסיף כמה שנים שבהן שפטו בניו. כיצד נכנסות כל השנים הללו לתוך 140 שנה שיש מיפתח עד שלמה?

בש"מ"א י"ג, א, כתוב כך: "בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל". הפסוק כולו קשה, אך אנו נתמקד בחלקו האחרון האומר ששאל מלך רק שנתיים. כך כתב רבי ישעיהו מטרני:⁵

איפשר לומר כן? והכתיב 'וילחם סביב בכל אויביו, במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע' (ש"מ"א י"ד, מז), ואימתי עשה כל המלחמות האילו? ואימתי רדף אחרי דוד, ובלבד בארץ פלשתים עשה דוד שנה וארבעה חדשים?...

יתרה מזו, בש"מ"א י"ז מסופר על מלחמת דוד וגלית. בפרק זה מכונה דוד ארבע פעמים בלשון "נער", ופעם אחת בלשון "עלם".⁶ מלבד זאת דוד היה יפה תואר, אך עדיין לא היה נשוי. אם נאמר שתקופת מלכותו של שאול הייתה שנתיים בלבד, יצא לנו שדוד היה לפחות בן 28⁷ בזמן מלחמתו עם גלית, שהרי דוד החל למלוך בגיל 30 לאחר מות שאול (ש"מ"ב ד', ד-ה). גיל זה תמוה מאוד, וכי זהו גילו של נער ועלם, הלא זה איש ממש. כמו כן תמוה מדוע איש בגיל כזה עדיין לא נשא אישה, במיוחד איש יפה תואר. כמו כן בש"מ"ב ב', י כתוב כך: "בן ארבעים שנה איש בשת בן שאול במלכו". גם אם נאמר שאיש בשת היה בכור בניו של שאול,⁸ הרי יצא לנו ששאל היה קרוב לגיל שישים בעת המלכותו (בהנחה שהתחתן בערך בגיל 20), והדבר תמוה מאוד, שהרי העם מעוניין להחליף את שמואל בגלל זקנתו, והוא מקבל במקום שמואל מלך בגיל זקנה! כמו כן קיש שולח את שאול לחפש את האתונות, ולא סביר

5. דברי ר"י מטרני צוטטו ממקראות גדולות הכתר (רמת גן תשנ"ג), ודברי רלב"ג - מן המהדורה המקובלת של מקראות גדולות.
6. דוד מכונה שם גם 'איש', והכינויים הסותרים הללו מציגים בפנינו תמונה של בחור בגיל 20 לערך, אשר בעיני חלק מהבריות עודנו נער או עלם, ובעיני אחרים הרי הוא איש.
7. בסדר עולם רבה (פרק י"ג) נאמר שדוד היה בן 29.
8. בפשטות משמע שיהונתן היה הבכור, אך מכיוון שלא כתוב כן מפורשות ניתן לערער על נקודה זו.

להניח שאדם בן 60 יצא לחפש אתונות! מדוע אינו מגייס למשימה זו את אחד מבני הנמצאים בשיא ימיהם?⁹

ב

כדי להתחיל ללבן את הדברים נציג טבלה של סדרי הזמנים כפי שסידרום חז"ל בסדר עולם רבה,¹⁰ כך נוכל להבין את שיטת חז"ל, ולהציג את כל הפרטים.¹¹

מספר השנים מבריאת העולם	המשעבד ותקופת השעבוד	השופט ושנות השפיטה והרגיעה ¹²
2488-2516	-	יהושע - 28
2516-2556	כושן - 8	עתניאל - 1340

9. מפליא מאוד שהפרשנים הקלאסיים לא נתנו דעתם לשאלות אלו. בין הפרשנים המאוחרים ראיתי שמ"צ סגל נתן דעתו על השאלה הראשונה בלבד.
10. **סדר עולם רבה**, פרקים י"ב-ט"ו.
11. יש לציין שמפרק י"ב משמע שהחישוב הוא שונה מעט, וכך הבין רש"י בשופטים י"א, כו, אך חישוב זה אינו עולה בקנה אחד עם החישובים בפרק ט"ו לגבי 140 שנה שחלפו מדבריו של יפתח למלך עמון, ועד לבניית בית המקדש. כדי לשמור על רצף אחיד, בחרתי בהבנתו של רד"ק (שופטים י"א, כו) את **סדר עולם רבה**. בכל אופן לגבי עצם הנקודה שבמאמרי, אין נפקא מינה בין השיטות השונות, ומכולן עולה תמונה אחת לגבי גילו של שמואל, וסדרם הכרונולוגי של השופטים.
12. השנים נרשמו כמו שמופיע בתנ"ך.
13. כפי שצינתי לעיל, אין בכוונתי להתמודד עם הגישות הרואות במספרים עגולים טיפולוגיה ספרותית. אך פטור בלא כלום אי אפשר, ואכן לכאורה יש כאן צירוף מקרים מפתיע, ששנותיהם של השופטים הראשונים, וכן שנותיהם של חלק מהשופטים האחרונים יצאו במספרים עגולים. ברם אם נתבונן לעומק נראה, שבשנותיהם של השופטים הראשונים לא נאמר 'והוא שפט את ישראל...', אלא 'ותשקוט הארץ...'. כאשר הכתוב אומר 'והוא שפט...' ומציין מספר שנים, הרי שמספר שנים זה מתחיל מיום עלות השופט לשלטון ועד מותו. מספר זה חייב להיות מדויק, מכיוון שהוא מציין את שנות שפיטתו של השופט. אך כאשר כתוב 'ותשקוט הארץ', הרי נקודת ההתחלה ונקודת הסיום אינן ברורות כלל. לדוגמה: בתקופת אהוד שקטה הארץ 80 שנה, ולאחר מכן לחץ יבין מלך כנען את ישראל במשך 20 שנה. נראה שיבין לא צמח ביום אחד עם עצמה צבאית מזהירה, אלא מדובר בתהליך התחמשות והשתלטות ארוך. במשך כל הזמן לחץ יבין את ישראל והלחץ הלך וגבר בהתמדה. בזמן מסוים (בתוך הלחץ המתמשך של יבין) הוחל למנות את שנות הלחץ של יבין. לא מן הנמנע, ואפילו מסתבר מאוד, שנקודות ההתחלה והסיום נקבעו באופן שהתקבל מספר שנים 'עגול', שהרי נקודות אלו גמישות לפי ראות עיניו של כל אחד. לאור הסבר זה יצא לנו, שלמרות שהשנים נכתבו במספרים עגולים, הרי שהן מדויקות מבחינה כרונולוגית, וניתן להסתמך עליהן בחישובינו. בדומה לכך יש להסביר גם את שנות שפיטתו של שמשון, מכיוון שנקודת ההתחלה של שפיטתו אינה חד משמעית, שהרי אין מדובר כאן על מינוי מסוים, אלא על נקודת זמן שבה החלה להתגלות גבורתו, וראה על כך עוד בהמשך.

”ואת בדת ואת יפתח” - הכרונולוגיה של תקופת השופטים

2556-2636	עגלון - 18	אהוד - 80
2636	-	שמגר בן ענת - 1
2636-2676	יבין וסירא - 20	דבורה - 40
2676-2716	מדין - 7	גדעון - 40
2716-2719	-	אבימלך - 3
2719-2742	-	תולע בן פואה - 23
2742-2764	-	יאיר הגלעדי - 22
2764-2782	שעבוד עמון - 18	-
2782-2788	פלשתים - 20	יפתח - 6 שנים
14?		אבצן מבית לחם - 7
		אלון הזבולוני - 10
		עבדון בן הלל - 8
		שמשון - 20
2831-2871		עלי הכהן - 40
2871-2882		שמואל הנביא - 11
2882-2884		שאול - 2
2884-2924		דוד - 40

על פי סדר זה של חז"ל יוצא ששמואל היה בן 50 בשעה שנאם את נאומו, ובן 52 במותו,¹⁵ שהרי נולד בשנת 2832 (שנה לאחר שעלי התמנה לשופט) ושפט עד לשנת 2882, השנה שבה התמנה שאול למלך. לדברי חז"ל הקושי עומד בעינו, וכי גיל זה הוא שיבה?

כמו כן פירשו חז"ל בסדר עולם רבה שעשרים שנה שהיה הארון בקריית יערים הן עד להעלאת ארון ה' בידי דוד, ולא עד למלחמה באבן העזר. פירוש זה אינו מתיישב עם פשט הפסוקים!

נוסיף לקשיים אלו את הקשיים שהעלינו לעיל לגבי קביעת זמן מלכותו של שאול לשנתיים בלבד, והרי ששיטת בעל סדר עולם קשה מאוד.

14. בפרק זמן זה סדר הזמנים לא ברור. נראה ששנתיים מתקזזות בין השופטים, דהיינו שופטים ששפטו חלק משנה מנו שנה אחת לשני השופטים, ולכן חישוב של שנות השפיטה יתר שנתיים על התאריכים.

15. על פי הסבר זה יוצא, שיפתח נקט מספר עגול בדבריו, ואין הכוונה ל-300 שנה ממש, אלא כ-300 שנה. מרד"ק משמע שמדובר על 300 שנה בדיוק עם שנותיו של יפתח, אך הסבר זה קשה, מכיוון שיפתח אמר דברים אלו בתחילת שפיטתו, ולכן נראה יותר לומר שנקט מספר עגול.

ג

רלב"ג לשמ"א ז', ב, מציג את שיטתו הכרונולוגית:

רצה לומר שכבר עמד בבית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם, והנה נאספו כל בית ישראל אחר ה' אחר מות עלי ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם המגפה הגדולה שהיתה בעם במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם, והכירו כי פעולותיהם הרעות הטו אלה. או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקריית יערים והיו הימים עשרים שנה, ואחר כן נאספו כל בית ישראל אחרי ה', ואמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה, כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים. והנה לזה הפירוש צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי, ולזה הפירוש יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו ס"ה שנה, ויאות שיאמר 'ואני זקנתי ושבת'. ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא חיה כי אם נ"ב שנה, ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה. ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל, והיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו...

פירוש אחד שמביא רלב"ג זהה לפרוש חז"ל, ומסתדר היטב עם התאריכים המובאים בתנ"ך, אך אין הוא מתאים לפשט הפסוקים, כפי שראינו לעיל. אלא שרלב"ג מוסיף בסופו (וכן רד"ק בשמ"א י"ב, ב) שיכול להיות ששמואל נולד קודם שנתמנה עלי לשופט, ולכן היה שמואל מבוגר בעת המלכת שאול. על פי אפשרות זאת יש להבין ששיבת עלי בשילה כאשר חנה עלתה אליו הייתה מכוח תפקידו ככהן גדול, ומספר שנים לאחר מכן העם מינה אותו כשופט. הסבר זה קשה מהסיבות הבאות:

- א. אין רמז במקראות למינויו של עלי כשופט לאחר ששימש ככהן גדול.
- ב. על פי זה שמואל היה נביא (שהרי התנבא מנעוריו) עוד בתקופתו של שמשון, ותמוה מדוע אין זכר לשמואל בסיפור שמשון.
- ג. עלי שימש כאיש נכבד מאוד כאשר בירך את חנה, ושוב תמוה שאין עליו כל רמז בסיפור שמשון.

הפירוש השני שמביא רלב"ג הוא שמשון ועלי שפטו באותן שנים, ומתפנות 20 שנה, שבהן שפט שמואל עד למלחמה באבן העזר, ולאחר מכן שפט עוד מספר שנים שעליהן מסופר שפלשתים נכנעו לישראל וכו'.¹⁶ הסבר זה קשה מהסיבות הבאות:

- א. אין לכך רמז במקרא.
- ב. הדבר חורג מהדפוס של שאר השופטים.¹⁷

16. באופן עקרוני נראה שבכל מקום שלא כתוב מפורשות 'וישפוט אחריו...' וכדומה, יכולה להיות חפיפה בין השופטים.

17. למרות שבפשטות אין פסול בחפיפה בין השופטים, הרי טענה שכל שנותיו של שופט מסוים (ומדובר ב-20 שנה) מכונסות בתוך שנותיו של שופט אחר היא טענה קשה.

"ואת בדין ואת יפתח" - הכרונולוגיה של תקופת השופטים

ג. עלי ושמרון נמצאים באזור מרכז הארץ, וקשה להניח שבמשך תקופה של 20 שנה שפטו שניהם את ישראל, מבלי שאחד מהם ייעזר במשנהו או יעזור לחברו.

ד. בתקופתו של שמרון שולטים הפלשתים בישראל, ואילו בתקופת עלי משמע שהכוחות בין ישראל לפלשתים מאוזנים.¹⁸

רלב"ג חש גם בקושי לגבי שנות מלכותו של שאול, ולכן הוא מפרש את הפסוק "בן שנה שאול במלכו, ושתי שנים מלך על ישראל" כך:

והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עבר שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שמלך שחדשו המלוכה בגלגל, והוא כשמלך השתי שנים על ישראל...

אין התייחסות בדבריו לחשבון שנות מלכותו של שאול, וכיצד לשבץ חשבון זה בסדר הדורות.

לעיל הבאנו את דברי רבי ישעיהו מטרני על הפסוק "ושתי שנים מלך על ישראל":

איפשר לומר כן? והכתיב 'וילחם סביב בכל אויביו, במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע' (שמ"א י"ד, מז), ואימתי עשה כל המלחמות האלו? ואימתי רדף אחרי דוד, ובלבד בארץ פלשתים עשה דוד שנה וארבעה חדשים? הילכך יש לפרש ששתי שנים עד שנמשח דוד, שמשעה שנמשח דוד כאילו בטלה מלכותו, ומה שמלך לאחר כן מלכותא בלא תגא הוא.¹⁹

הרי"ד היטיב להציג את הקושי שמעלה הפסוק, ולכן הסביר שמלך שאול שנתיים עד למשיחתו של דוד. אך כמה זמן המשיך שאול עוד למלוך, וכיצד עלינו להכניס שנים אלו לחשבון הדורות הכולל? האם עלינו להוריד משנותיו של שמואל?²⁰ רבי סעדיה אבן דנאן, מחכמי ספרד בדור הגירוש, מסביר את פסוקנו כך:

הראשון למלכות ישראל מלך שאול, ובן שתיים וחמישים שנה היה במלכו, ואחת עשרה שנה מלך... ומה שכתוב 'ושתי שנים מלך' ירצה בזה על ימי מלכותו ברצון, בהשקט ובטחה, קודם התחלת המלחמות...²¹

רבי סעדיה אמנם נוקט מספר שנים, אך מקורותיו אינם ידועים לנו, וכן אין ידוע כיצד יש לשבץ שנים אלו בחשבון הדורות הכללי.

18. 'י קיל, פירוש דעת מקרא - ספר שמואל, חלק א, ירושלים תשמ"א, מבוא, עמ' 156.

19. עיין גם באברבנאל לפסוקנו המסביר כך את הפסוק.

20. לפי סדר עולם, שמואל שפט 11 שנה את ישראל. אם נחסר משנותיו יצא שכל שפיטתו את ישראל הייתה מצומצמת מאוד (עוד עלינו להוסיף תקופה מסוימת שבה שפטו בניו של שמואל). האם זו היא כל תקופת שמואל?

21. פאר הדור, שאלות ותשובות, בעיקר של הרמב"ם, תל אביב תשכ"ט, סימן רכב.

ישנן עוד שיטות רבות בין הפרשנים החדשים, אך גישתם נוגדת את הגישה המסורתית. כמו כן פעמים רבות הן תמוהות יותר מהשיטות שהזכרנו לעיל.²²

ד

לאור קשיים אלו, נראה לי לפרש כך את סדר הדברים:
יש להקדים את סיפור שמשון לסיפור יפתח ולהכניסו בחלל הריק ללא כל שופט שיש במשך 18 שנות השעבוד של עמון (ראה בטבלה לעיל), ובכך ייתוספו לנו 20 שנה. אפרט²³ את סדר הדברים והראיות לדברי:
לאחר סיפור יאיר הגלעדי נאמר כך:

וַיִּסְפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעֲבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים וְאֶת הָעִשְׂתָרוֹת וְאֶת אֱלֹהֵי אֲרָם וְאֶת אֱלֹהֵי צִדּוֹן וְאֶת אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאֶת אֱלֹהֵי בְנֵי עַמּוֹן וְאֶת אֱלֹהֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּעֲזְבוּ אֶת ה' וְלֹא עָבְדוּהוּ. וַיַּחַר אֵף ה' בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכָּרם בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן. וַיִּרְעֲצוּ וַיִּרְצְצוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשָׁנָה הַהִיא שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה אֶת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר

22. לדוגמה: מ"צ סגל בספרו **ספרי שמואל** בהקדמה לפרק ז' לאחר דיון מגיע למסקנה זו: "אנו יכולים אפוא לשער שהקרב באפק שנגמר בתבוסה איומה לישראל אירע במספר עגול 40 שנה אחרי מלחמת יפתח בעמון. היינו בשנת 380 ליצ"מ, והקרב באבן העזר אירע 20 שנה אחר כך היינו בשנת 400 ליצ"מ. המעשה הגדול שבא בספרנו אחר הקרב באבן העזר הוא מנוי בני שמואל לשופטים והמלכתו של שאול. המנוי בא "כאשר זקן שמואל", כלומר אחרי שהיה בן 60 שנה. כמה שנים עברו מן הקרב באבן העזר בשנת 400 ליצ"מ עד מעשה המנוי? ש"א ג' 20-21 מספר ש-ה' הוסיף להיגלות לשמואל בשילה, וששמואל נתפרסם בכל ישראל כנביא נאמן. אבל למרות פרסומו של שמואל כנביא לא נזכר שמו כמשתתף במעשים שבש"א ד' - ז', בודאי מפני שהיה עדיין צעיר מכדי להיות מנהיג לאומי. לפיכך יש לשער שבקרב אפק היה שמואל בערך בן 20 שנה, ושהוא נולד בשנת 360 ליצ"מ, ובקרב של אבן העזר היה בן 40 שנה, ובזמן המנוי של בניו היה בן 60 שנה, ואם כן אירעה המלכת שאול בערך בשנת 420 ליצ"מ... ולקבוע שהימים שמלך שאול בישראל היו עשרים שנה, זהו מספר שמתאים בכללו גם למציאות ההיסטורית". מ"צ סגל יוצא מנקודת הנחה שעלי שפט את ישראל 20 שנה בלבד, כפי שמופיע בתרגום השבעים, ולכן אין חישובו עולה בקנה אחד עם נוסחנו; יתר על כן, מיפתח עד עלי מוזכרים עוד ארבעה שופטים, שזמן שפיטתם הכולל הוא 45 שנה, ואם נוסיף את יפתח, יצא לנו שמדובר ב-50 שנות שפיטה, אשר אותן דוחס סגל לפרק זמן של 20 שנה בלבד, ואין זה סביר כלל.

23. לגבי רוב השופטים נאמר ביטוי המציין שהם באו לאחר השופט הקודם. אצל שמגר נאמר "ואחריו היה שמגר בן ענת", לציין שהוא בא לאחר אהוד. שמגר עצמו מופיע בשירת דבורה כשופט הקודם. אצל גדעון אין ביטוי זמן ביחס לשופט הקודם. אבימלך היה בנו של גדעון. אצל תולע בן פואה נאמר "ויקם אחרי אבימלך תולע בן פואה". אצל יאיר הגלעדי נאמר "ויקם אחריו יאיר הגלעדי". אצל יפתח שוב אין ביטוי המקשר לשופט הקודם. אצל אבצן מבית לחם, אלון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני נאמר "וישפט אחריו את ישראל...". אצל שמשון שוב אין ביטוי המייחס את מיקומו לאחר השופט שקדם לו. לאור זאת, האפשרות להציע לשנות את סדר הזמנים מוגבלת למספר מצומצם של שופטים.

”ואת בידן ואת יפתח” - הכרונולוגיה של תקופת השופטים

בְּעֵבֶר הִירְדֵן בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּגִלְעָד. וַיַּעֲבְרוּ בְּנֵי עֲמוֹן אֶת הַיַּרְדֵּן לְהִלָּחֵם גַּם בִּיהוּדָה וּבְבִנְיָמִין וּבְבֵית אֶפְרַיִם וַתִּצְרֹר לְיִשְׂרָאֵל מְאֹד. וַיִּזְעְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' לֵאמֹר חֲטֵאנוּ לָךְ וְכִי עֲזַבְנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ וְנָעַבְדְּ אֶת הַבְּעָלִים. וַיֹּאמֶר ה' אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא מִמִּצְרַיִם וּמִן הָאֱמֹרִי וּמִן בְּנֵי עֲמוֹן וּמִן פְּלִשְׁתִּים. וְצִידוֹנִים וְעַמְלֵק וּמְעוֹן לְחַצוֹ אֶתְכֶם וַתִּצְעְקוּ אֵלַי וְאוֹשִׁיעָה אֶתְכֶם מִיָּדָם. וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְכֵן לֹא אוֹסִיף לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם. לָכֵן וַיִּזְעְקוּ אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחִרְתֶּם בָּם הֲמָה יוֹשִׁיעוּ לָכֵם בְּעַת צָרְתְּכֶם. וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה' חֲטֵאנוּ עֲשֵׂה אֵתְּהָ לָנוּ כְּכֹל הַטוֹב בְּעֵינֶיךָ אֲךָ הַצִּילְנוּ נָא הַיּוֹם הַזֶּה. וַיִּסִּירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר מִקִּרְבָּם וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בְּעַמְל יִשְׂרָאֵל (שופטים י', ו-ז).

עם ישראל חטא, ולכן נתן אותם ה' ביד פלשתים וביד עמון. ברם הפלשתים אינם מופיעים במהלך סיפור יפתח!

י' קיל בדת מקרא מפרש, שהכוונה למה שיסופר בהמשך לפני הסיפור על שמשון בפרק י"ג פסוק א: "...ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה". פירוש זה קשה מהסיבות הבאות:

א. תקופתו של שמשון רחוקה עוד יותר משלושים שנה, ומה ראה הכתוב לכתוב זאת כאן, ולא במקומו?

ב. הפסוק הקדים את השעבוד לפלשתים לפני השעבוד לבני עמון. אם השעבוד לפלשתים הוא עוד יותר משלושים שנה היה צריך להיכתב: "וימכרם ביד בני עמון וביד פלשתים", ולא להפך.

ג. מה טעם להזכיר כאן את השעבוד לפלשתים אם עוד ידובר בהם בהמשך?

ד. יוצא שלאחר מות שמשון המשיכו פלשתים לשעבד את ישראל. והדבר מוזר, שהרי כל צמרת השלטון הפלשתי (כשלושת אלפים איש) הייתה בבניין שהפיל שמשון, ורובם המוחלט נהרג, אם כן כיצד המשיכו הפלשתים לשעבד את ישראל לאחר חורבן כזה, והרי היו נדרשות מהם שנים מספר כדי לשקם את עצמם?

בסדר עולם רבה פיצלו חז"ל את השעבוד לפלשתים הנאמר אצל שמשון, וחילקו אותו עשרים שנה מימי יפתח, ועשרים שנה בימי שמשון. נראה שחלוקה זו היא בעקבות השאלה הראשונה שהעלינו, שלא ייתכן שהכתוב יספר לנו על שעבוד 30 שנה ומשהו לפני שהחל. פירושם של חז"ל קשה לא פחות:

א. השאלה השנייה שהצגנו קיימת גם כאן: מדוע הוקדם השעבוד לפלשתים לשעבוד לבני עמון?

ב. אם היה פיצול בשעבוד לא ניתן לומר "ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה", הרי בין שתי התקופות היו יותר מעשר שנות חירות.

ג. לא כתוב כיצד השתחררו בני ישראל מעול הפלשתים בימי אלון.

ד. קשה להניח שבאותה שנה שבה ניצח יפתח את בני עמון מתחיל השעבוד לפלשתים. האם יפתח לא מצא לנכון לפעול כנגד השעבוד הזה?
 ה. המלאך אומר לאמו של שמשון: "והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים" ("ג, ה). משמע מדברי המלאך שיש שלטון פלשתי על ישראל כבר זמן רב. ואילו לפי הסברם של חז"ל לא היה שעבוד לפלשתים באותו זמן, ולא שמשון היה זה שהחל להושיע את ישראל מיד פלשתים, אלא כבר הייתה תשועה אחת.

הרקע לעלילה של סיפור יפתח מעלה קשיים נוספים:

- א. מה גרם לבני עמון, לאחר 18 שנה של שעבוד תושבי הגלעד, להתחיל להצר לישראל בתוך עבר הירדן המערבי?
- ב. מדוע רק לאחר 18 שנה ערכו בני עמון מלחמה עם ישראל במטרה להשתלט על השטחים בגלעד, ולא מיד לאחר שהתחילו לשעבד את ישראל?
- ג. מה גרם לזקני גלעד ללכת לחפש מושיע, ולהסתכן במלחמה עם בני עמון?²⁴

לפי דרכנו יש לומר, שהשעבוד לפלשתים התחיל בתחילת תקופתו של יאיר הגלעדי.²⁵ לאחר מותו של יאיר הגלעדי התחילו בני עמון לשעבד את ישראל בגלעד. לאור זאת מובן הפסוק המקדים את השעבוד לפלשתים לפני השעבוד לעמון, ומובן מדוע מוזכרים כאן שני השעבודים. שמשון החל לשפוט את ישראל בסוף ימיו של יאיר הגלעדי.²⁶ לאחר מות יאיר הגלעדי, החלו בני עמון לשעבד את ישראל. תקופת שפיטתו של שמשון נמשכה עד לשנה השמונה עשרה של השעבוד של בני עמון. שמשון הרג במותו את צמרת השלטון הפלשתי. השלטון הפלשתי ספג מכה קשה מאוד, הפסיק לשעבד את עם ישראל ופנה לשיקום עצמי.

בהעדר שלטון פלשתי הרשו לעצמם בני עמון לפלוש אל עבר הירדן המערבי, תחום שהיה עד עכשיו בשעבוד פלשתי. נראה שבעקבות הצלחתם בפלישות אלו, ובהעדר שלטון אחר באזור, החליטו בני עמון לכבוש מחדש את השטחים שהיו ברשותם 300 שנה לפני כן. תושבי הגלעד שראו את יכולתו של גיבור אחד מול

24. מהכתובים משמע שזקני יבש חיפשו מושיע עוד לפני שידעו שבני עמון באים בטענה על השטחים בגלעד, ולאחר דין ודברים שערך עמם יפתח התבררו מניעייהם.

25. יאיר הגלעדי שפט 22 שנה. הוא שפט בגלעד, ולכן יכלו הפלשתים לשעבד בקלות את ישראל שבעבר הנהר.

26. החפיפה בין שמשון ליאיר הגלעדי הגיונית מסיבות רבות. ראשית, הם נמצאים באזורים מרוחקים מאוד, ועל כן אין אחד חולש על תחומו של חברו. שנית, אנו מדברים על חפיפה מועטת מאוד של שנתיים ימים. שלישית, חפיפה זו מתבצעת בערוב ימיו של יאיר הגלעדי, ובתחילת ימיו של שמשון, סביר להניח שמדובר על תקופת מעבר שנמנתה לשני השופטים יחד, כאשר יאיר נחלש בהשפעתו, ואילו שמשון עדיין לא התחיל לגלות כוחו לעולם, אלא בסביבתו הקרובה בלבד, ועיקר מעשיו של שמשון שעליהם מסופר אירעו לאחר מכן. חפיפה קצרה זו הגיונית הרבה יותר מהחפיפה בין שמשון לעלי שאותה מציע רלב"ג.

”ואת בדת ואת יפתח” - הכרונולוגיה של תקופת השופטים

הפלישתים הרבים, החליטו לחפש להם גיבור משלהם ולצאת אתו למלחמה מול בני עמון.

לאחר ניצחונו של יפתח על בני עמון, היו לישראל ימי שקט משעבוד, עד למלחמה עם פלישתים שבה נשבה ארון ה'.

20 שנה שהה ארון ה' בקריית יערים, ובינתיים העם החל לנהות אחרי ה'. את הפסוק המדבר על אותן 20 שנה יש לראות כפסוק הקדמה להמשך הפרק, המדבר בעצם על שנות שפיטתו של שמואל.²⁷ במשך 20 השנים מאז שחזר ארון ה', חיזק שמואל את העם, עד שכל העם נהו אחר ה'. פירוט הנעשה בעשרים שנה הללו מובא מיד, החל במלחמת אבן העזר, הכנעת הפלישתים כל ימי שמואל, סיבובו השנתי של שמואל וכו' עד זקנתו בתום עשרים שנה. לאור זאת יצא שתקופת השפיטה של שמואל הייתה 20 שנה, והוא הגיע לגיל 60 כאשר החל למנות את בניו, וזהו בדיוק גיל זקנה.

נראה שבני שמואל שפטו את העם תקופה קצרה, ובתקופה זו חזרו הפלישתים ושעבדו את ישראל.

לפי החשבון הנ"ל יוצא ששואל מלך 10 עד 12 שנים (תלוי כמה זמן שפטו בניו של שמואל).²⁸ בשנים אלו עשה שואל את כל המסופר עליו. המקרא כתב ששואל מלך שנתיים, כנראה כפירוש רלב"ג ואברבנאל, שמדובר על השנתיים הראשונות עד למשיחתו של דוד, או כפירוש רבי סעדיה אבן דנאן.

חיזוק נוסף לסדר זמנים זה אנו מוצאים בדברי שמואל לעם בחידוש המלוכה בגלגל. שמואל מוכיח את העם, ומונה רשימה חלקית של השופטים שהושיעו את ישראל, וזה לשונו: "וישלח ה' את ירבעל ואת בדת ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבבו בטח" (שמ"א י"ב, יא). רוב הפרשנים מזהים את "בדת" עם שמשון שהיה בן שבט דן, אולם אם כך, הרי שרשימת השופטים אינה

27. ישנן דוגמות רבות לפסוקים המתארים כלל, ולאחר מכן פירוט של אותו הכלל, ופעמים רבות המעבר בין הכלל לפירוט של הכלל אינו מורגש כלל, ונראה כאילו מדובר על המשך, כאשר בעצם מדובר על פירוט של הנאמר לפני כן. אציין דוגמה אחת: בשופטים כ' מסופר על מלחמת ישראל כנגד שבט בנימין בעקבות המעשה של פילגש בגבעה. בפסוק לה כתוב: "ויגף ה' את בנימין לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימין ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל אלה שלף חרב", ופסוק לו ממשיך: "ויראו בני בנימין כי נגפו ויתנו איש ישראל מקום לבנימין כי בטחו אל הארב אשר שמו על הגבעה...". פסוקים לו ואילך מתארים כיצד נהרגו אותם 25,100 איש מבנימין, וזאת כהמשך טבעי לנאמר בפסוק לה, מבלי להדגיש שמדובר על חזרה ופירוט של פסוק לה.

28. לעיל ציינת, שלאור הכינויים הסותרים ("נער", "עלם", "איש") שלהם זכה דוד בזמן בואו אל שואל יש להניח שדוד היה בגיל 20 לערך, ולפי זה מלך שואל בערך 11 שנה, והוא היה בערך בגיל 50-52 בשעת המלכתו (על פי גילו של איש בשת, בהנחה שיהונתן הוא הבכור כפסוק הפסוקים, ובהנחה שנשא אישה בגיל 18 בערך). דברים אלו תואמים להפליא את דבריו של רבי סעדיה אבן דנאן, ואולי חישוב זה הוא המקור לדבריו.

מסודרת לפי סדר כרונולוגי, שהרי יפתח קודם לשמשון. אם נסביר כפי שהסברנו לעיל, הרי ששמואל נקט בסדר הזמנים הכרונולוגי, ולא בסדר התיאור בספר שופטים.

לאור החשבון החדש יצא ששמואל היה בן יותר מששים שנה בחידוש המלוכה, ולכן ראוי לו לומר "ואני זקנתי ושבתי".

נותרה עוד תעלומה אחת. מה הניע את הנביא לסדר את הפרקים בספר שופטים שלא בסדרם הכרונולוגי? מאמר זה אינו מתיימר לענות על שאלה זו, למרות שהיא שורש העניין כולו, אך פטור בלא כלום אי אפשר. נציג שתי סיבות אפשריות לכך:

א. המקרא בחר להצמיד את סיפור גדעון לסיפור יפתח, כדי שהקורא יראה לנגד עיניו את ההבדלים בין גישתו של גדעון ובין גישתו של יפתח לטענתו של שבט אפרים על כך שלא הזמינום לקרב. לימוד זה חשוב מאוד בעיני המקרא, שכן הלך העולה ממנו הוא שמתניות יכולה לחסוך חיי אדם רבים.

ב. המקרא בחר לדחות את הסיפור על שמשון, במטרה להצמידו לסיפור התנחלותם של בני דן (פסל מיכה) שבטו של שמשון הגיבור (אולי מתוך כוונה של "זה לעומת זה"), או מתוך רצון לעסוק באויב הפלשתי באופן מרוכז, מכיוון שהוא האויב האחרון לפני המלוכה. מן ההתמקדות בגורמיו של השעבוד הפלשתי, בתוצאותיו ובתשועות ממנו, עולים לקחים חשובים מאוד על מוסד המלוכה והתנהגות העם והמלך.

סיבות נוספות צריכות עוד להיבחן, והסיבות הנזכרות ראויות לפיתוח, אך דבר זה חורג מתחומו של מאמר זה.